

Встановлено чотири архівні установи у Чеській Республіці (у Празі), які містять та потенційно можуть ще містити документи, пов'язані з діяльністю вченого у Празі: Національний архів, Архів Академії наук Чеської республіки, Архів Канцелярії президента республіки та Літературний архів пам'яток національного письменства. Звичайно, що виявлені документи не є цілісними комплексами, а є переважно кореспонденцією.

Виокремлюється і бібліотечний сегмент документальної спадщини діяча. ДНАБ містить 10 праць самого С. Дністрянського; 8 праць, виданих на посвяту діячеві; та по одній праці з дарчим написом К. Левицького С. Дністрянському та дарчим написом самого науковця Андрієвському (імовірно, П. Андрієвському).

Потенційно публікації науковця можуть міститись у газетному та журнальному фондах колишнього «спецхрану» ДНАБ, а також у виданнях, переданих з ДНАБ до Державної історичної бібліотеки та Відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Маємо надію, що дана розвідка допоможе у виявленні усіх фрагментів документальної спадщини С. Дністрянського та спричиниться до її повноцінного рівнобічного аналізу.

Олег Ткачук,

к. ю. н., доцент,

*Суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

**ПРАВОВІ ІДЕЇ АКАДЕМІКА
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК
С.С. ДНІСТРЯНСЬКОГО
ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

У 1923 році Станіслав Северинович Дністрянський – академік Всеукраїнської академії наук, засновник Українського Вільного Університету у Празі, редактор перших україн-

ських правових часописів писав: «Новітня держава поставила собі завдання стати осередком усього права. Вона зорганізувала загальну охорону громадян, та налагодження цілого адміністративного апарату прагне якраз до того, щоби ціле право мало свою вихідну точку й точку закінчення в державі. Вона й називається правовою державою між іншим тому, що бажає собі охопити весь правовий лад на своїй території під свою владу.»¹. Актуальними слова академіка бачаться і сьогодні.

У державі, на думку С. Дністрянського, тривають ті відносини, які були до її утворення. Поява нових відносин має здійснюватися за згодою держави та під її контролем. Ці відносини регулюються державними нормами, які найперше прагнуть врегулювати дію державного апарату, а згодом й організувати соціально-етичні відносини між різними соціальними групами. Держава закріпила соціально-етичні норми, які існували ще до її утворення.

Відтак, С. Дністрянський пише: «Право виникає з соціально-етичних правил, які утворюються серед суспільних зв'язків. І немає різниці, чи цей зв'язок має державне значення, чи ні, бо кожен з них має свої етичні норми, своє право. Навіть родина має окремі права у своєму об'ємі, рід і плем'я у своєму, а народ у своєму.»²

Обдумуючи цю тезу, з упевненістю можемо стверджувати, що витоки цивільного процесу сягають періоду звичаєвого права. Ми підтримуємо припущення М. Курило, що старійшини у свій час виконували роль певних регуляторів у цивільних правовідносинах. Здійснюючи врегулювання конфліктів в роді старійшини творили тим самим прототипи сучасних процесуальних процедур вирішення конфлікту³.

Стосовно сучасного розвитку українського суспільства та цивільного процесуального законодавства, що визначає порядок унормування суспільних відносин у процесі вирішення спорів між фізичними та юридичними особи, а також державою, і ре-

¹ Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – Прага, 1923. – С. 49.

² Дністрянський С. Звичаєве право – а соціальні зв'язки. – Львів, 1902. – С. 23.

³ Курило М.П. Історичні передумови та особливості становлення цивільного процесуального права в Україні та світі / М.П. Курило. – Форум права. – № 1. – 2013. – С. 557-566.

гулюються цивільним, трудовим, земельним, сімейним, цивільно-процесуальним та іншими галузями права, то, на нашу думку, в першу чергу потрібно говорити про ті заходи, які спрямовані на запровадження відповідних змін у нормуванні відправлення правосуддя. Правосуддя – це особливий, специфічний вид діяльності держави, функціонально спрямований на забезпечення в життєдіяльності суспільства правових, зокрема й цивільно-правових засад. Саме воно дає змогу в демократичній державі тримати в правовому руслі функціонування державних владних інституцій. В цьому контексті вельми влучним вбачається відомий вислів американського теоретика та філософа права Олівера Голмса: «Право – це ніщо інше, як передбачення того, що судді робитимуть у реальності»¹. Правосуддя – невід'ємна складова частина будь-якої правової системи, воно безпосередньо впливає на виникнення, становлення та розвиток форм права, є чинником їх рівноваги та стабільності. Безперечно, цей вплив не однобічний – найважливішим засадничим чинником розвитку, вдосконалення правосуддя, спеціалізації судочинства є еволюція права та його форм.

У цьому питанні, по-перше, має бути забезпечена безумовна і реальна доступність правосуддя. На перешкоді чому в теперішній час стало суттєве збільшення розміру судового збору, розмежування юрисдикцій, та, у певній мірі, наділення Верховного Суду України повноваженнями «повторної» касації, що в свою чергу не сприяє дотриманню принципу правової визначеності, призводить до необґрунтованого збільшення строків остаточного розв'язання суспільних суперечок. Так, Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу «Пономарьов проти України» зазначив, що повноваження вищих судових органів стосовно перегляду мають реалізовуватись для виправлення судових помилок та недоліків судочинства, але не для здійснення нового судового розгляду. Перегляд не повинен фактично підміняти собою апеляцію, а сама можливість існування двох точок зору на один предмет не є підставою для нового розгляду. Винятки із цього принципу можуть мати місце

¹ Holmes O. W. Collected Legal Papers / O. W. Holmes. – The Lawbook Exchange, Ltd., 2010. – С. 173.

лише за наявності підстав, обумовлених обставинами важливого та вимушеного характеру¹.

На думку Європейського суду, що була ще раз наведена у рішенні у справі «Бочан проти України», той факт, що позиція Верховного Суду України по суті відрізняється від позиції судів нижчих інстанцій, не може бути єдиною підставою для повторних переглядів справи. Повноваження Верховного Суду щодо перегляду справи повинно здійснюватись для виправлення юридичних та судових помилок, а не змінювати оцінку фактів судів нижчих інстанцій².

По-друге, має бути забезпечена безумовна реалізація принципу незалежності суду, який останні десятиліття законодавча та виконавча влада сприймають як загрозу власному баченню демократії. Натомість відсутність реальних кроків у цьому напрямку проявляється після кожної зміни політичної ситуації в державі чи уряді. Авторитетна влада повинна спиратись на її зовнішнє, а не на внутрішнє визнання з боку інших, – справедливо писав академік С. С. Дністрянський³. Від себе додаймо – авторитетна і незалежна судова влада потрібна, перш за все, не суду і суддям, а суспільству.

По-третє, вирішення проблеми відновлення доброчесності суддів і усунення корупційних ризиків при підборі суддівських кадрів, працівників, які входять до апарату судів. Контроль за обґрунтованістю судових рішень. Подолання заформалізованості процедури притягнення суддів до відповідальності, корпоративності і згубної закритості у розгляді справ, оприлюдненні результатів вирішення спорів.

По-четверте, має бути вирішене питання як найширшого залучення до процесу відправлення правосуддя народу. Участь у розгляді справ народних засідателів, присяжних – це той напрямок, котрий дозволить відновити довіру народу до суду, внести свій вклад у правову освіченість людей, у певній мірі подолати корупційні ризики та сприяти правопорядку.

¹ Європейський суд з прав людини. Справа «Бочан проти України» (Заява N 7577/02) / <http://mizhnarodnividnosny.xrtmp.com/document/2752>

² Європейський суд з прав людини. Справа «Пономарьов проти України» (Заява N 3236/03) / <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6440.0>

³ Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – Прага, 1923. – С. 47.

П'ятим напрямом бачиться вдосконалення процесуальних форм відправлення правосуддя, враховуючи різні категорії спорів, доказів, що можуть бути використані, розширення можливостей застосування технічних засобів, комунікації між судами, між судами і учасниками процесу, реального запровадження обов'язковості правових позицій Верховного Суду України.

Наступним, шостим, напрямом має стати удосконалення виконавчого провадження і примусового виконання судових рішень. Невиконання судових рішень сприяє не тільки невдоволенню суспільства діяльністю судової системи, але й викликає справедливе обурення усією державною владою та утверджує правовий нігілізм. Якщо владу визнає суспільство, то й накази такої влади буде легко виконувати¹. Виконання судових рішень – підсумковий етап у процесі реалізації захисту цивільних прав. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини, юрисдикцію якого щодо тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї визнано Україною як учасницею цієї Конвенції, вказує на те, що в розумний строк розгляду справи включається період від надходження до суду заяви до закінчення виконання рішення суду.

Сьомий напрям – це запровадження альтернативних методів вирішення спорів. У цьому зв'язку, потрібно згадати інститути медіації та мирових суддів, та, у цьому ж зв'язку зміни до Основного Закону України, які так широко обговорюються останнім часом.

І, нарешті, восьмий напрям. Вдосконалення нотаріату і нотаріальної діяльності.

Тут ми повністю погоджуємося з тими вченими, котрі вважають, що доступність та ефективність судового захисту в Україні потрібно підвищувати саме за рахунок розширення компетенції і вдосконалення системи позасудових органів приватно/правової юрисдикції. З метою оптимізації навантаження на суди розгляд великої кількості фактично безспірних вимог доцільно передати під первинну юрисдикцію нотаріату зі збереженням подальшого судового контролю².

¹ Дністрянський С. Чоловік і його потреби в правній системі. – Львів, 1900. – С. 48.

² Романюк Я. М., Бейцун І. В. Актуальні питання реформування цивільного процесуального законодавства України/Право України. – 2012. – №8. – С. 288-305

На завершення згадаймо такі слова академіка С. С. Дністрянського : «Суспільний порядок повинен визначити права та обов'язки кожного для досягнення загальної мети, задля якої вони і об'єдналися.»¹

Катерина Олещук,
асистент кафедри соціології та соціальної роботи
Інституту соціальних наук
Східноєвропейського національного університету
ім Лесі Українки

СОЦІОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

Цінність наукої спадщини Станіслава Дністрянського безсумнівно велика. Це засвідчує глибина розуміння вченим соціально правових питань. Серед широкого кола наукових розробок академіка, які сягали юридичної науки, політології, статистики хотілося б виокремити його соціологічний підхід до розуміння системоутворюючих основ правової науки.

Говорячи про соціологічне підґрунття наукових доробків С. Дністрянського, варто почати наш розгляд з елементарних соціальних утворень. Він розглядає поняття соціальний зв'язок як об'єднання людей. Науковець розрізняє соціальні зв'язки різних ступенів в залежності від рівня складності їх організаційної структури. Розпочинаючи від нижчих – родини, роду і доходячи до найвищого – народу та держави. Розглядаючи народ та державу як форми соціальних утворень С. Дністрянський зосереджує свою головну дослідницьку увагу на особливості виникнення та утвердження народу як соці-

¹ Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – Прага, 1923. – С. 2.